

Sonja NENEZIĆ*

NAUČNO STVARALAŠTVO JELISAVETE SUBOTIĆ

Sažetak: U radu se, poslije uvodnog dijela u kom se obrazlaže izbor teme, daju osnovni biografski podaci prof. dr. Jelisavete Subotić, analizira se njen naučni opus, koji se najvećim dijelom bavi historijom jezika u Crnoj Gori, a na kraju donosi i njena bibliografija, koja je ujedno poslužila kao literatura za ovaj prilog.

Ključne riječi: *naučno stvaralaštvo Jelisavete Subotić, istorija jezika, leksika, bibliografija*

Izbor prof. dr. Jelisavete Subotić¹ i njenog naučnog djela za temu mog referata u okviru naučne konferencije o stvaralaštvu žena u Crnoj Gori uslovi la su nekoliko momenta.

Kao prvo, bila sam njen student. Početna godina mojih studija srpskohrvatskog jezika i jugoslovenske književnosti na Filozofskom fakultetu u Nikšiću bila je završna školska godina Jelisavete Subotić, pred odlazak u penziju, a istovremeno i jedna od nekoliko posljednje godine njenog života. Pamtim njena temeljna i sistematična predavanja, koja je držala s izuzetnim entuzijazmom, neprestano se trudeći da složenu materiju istorije jezika svojim studentima učini pristupačnijom i zanimljivijom.

---

* Sonja Nenezić, Filozofski fakultet – Nikšić

¹ Jelisaveta Subotić je rođena 1930. godine u Senti, gdje je njen otac Đuro Subotić, rodom sa Ledenica iz Krivošija, u to vrijeme službovao kao sudija. Osnovno i srednje obrazovanje Subotićeva je stekla u Kotoru. Diplomirala je na grupi za jugoslovenske jezike i književnost Filozofskog fakulteta u Beogradu. Magistrirala je 1975. na jezičkom smjeru Filološkog fakulteta u Beogradu a doktorirala 1982. na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Od 1952. do 1967. radila je kao srednjoškolski profesor u Peći, Prčanju i Kotoru, a od 1967. do 1980. u kotorskom Istorijskom arhivu. Univerzitetsku karijeru započela je 1980. kao predavač više škole na nikšićkom Nastavničkom fakultetu, koji je 1988. transformisan u Filozofski. Godine 1982. birana je u zvanje docenta a 1987. u zvanje vanrednog profesora. U penziju je pošla 1993. godine. Preminula je svega nekoliko godine kasnije, 1996.

Kao drugo, počevši da radi na Nastavničkom, kasnije Filozofskom, fakultetu 1980. godine, upravo u godini transformacije pomenutih studija iz dvogodišnjih u četvorogodišnje, nekih desetak godina, skoro sve vrijeme univerzitetskog angažmana, bila je jedina žena sa izbornim zvanjem na Katedri za srpskohrvatski jezik. Današnja situacija je na ovom fakultetu u tom pogledu neuporedivo drukčija.

Kao treće, na postdiplomskim studijama, naročito prilikom izrade doktorske disertacije o jeziku Nikole I Petrovića², upoznala sam se i s njenim naučnim opusom, budući da ga skoro u cjelini čine jezičke teme vezane za Crnu Goru, posebno njenu Boku Kotorsku, i za starije književne, naučne, prosvjetne i druge kulturne stvaraoce s ovog područja. S obzirom na to da se dosad, koliko mi je poznato, niko nije posebno osvrnuo na njen cjelokupni naučni rad, ovaj naučni skup je odlična prilika za to. Uz jedan takav osvrt, na kraju ovog rada naći će se i prilog njenoj bibliografiji³.

Filološko i lingvističko djelo Jelisavete Subotić nije obimno, između ostalog i zbog relativno kratke univerzitetske karijere, čini ga nekoliko desetina radova, ali je značajno i nezaobilazno u proučavanju, prije svega, istorije književnog jezika u Crnoj Gori, ali i drugih jezičkih oblasti. Saradivala je u uglednim naučnim časopisima: *Zborniku (Maticе srpske) za filologiju i lingvistiku*, novosadskim *Prilozima proučavanju jezika*, beogradskim *Onomatološkim prilozima*, *Zborniku radova profesora i saradnika Nastavničkog fakulteta u Nikšiću*, *Zborniku Kotorske sekcije Društva istoričara Crne Gore*, hercegnovskoj *Boki* i dr. Učestvovala je sa zapaženim referatima i na više naučnih konferencija, od kojih izdvajamo *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* u organizaciji Međunarodnog slavističkog centra u Beogradu, *Drugu jugoslovensku onomastičku konferenciju* u organizaciji MANU u Skoplju i naučni skup u CANU *Crnogorski govori – rezultati dosadašnjih ispitivanja i dalji rad na njihovom proučavanju*.

Radeći u Istorijском arhivu u Kotoru, bila je član redakcija koje su stručno i naučno oblikovale dvije vrlo značajne publikacije: *Vodič kroz arhivsku građu. Sa sumarnim inventarima muzejskih i crkvenih fondova i zbirki*. Kotor (Istorijски arhiv), 1977, str. 482 i *Arhiv i nauka. Kulturno blago Crne Gore*. Beograd (Izložba dokumenata Istorijskog arhiva u Kotoru), 1980, str. 215. Autor je i ka-

---

² Sonja Nenezić, *Jezik Nikole I Petrovića*, CANU, Posebna izdanja (monografije i studije), Knjiga 71, Odjeljenje umjetnosti, Knjiga 20, Podgorica, 2010, str. 426.

³ U 21–22. broju časopisa *Boka* objavljenom 1999. godine, u impresumu se daje informacija o tome da su od prethodnog broja iz 1988. preminula četiri člana izdavačkog savjeta i redakcije, među kojima i Jelisaveta Subotić. Redakcija na istom mjestu ističe kao svoju obavezu da objavi svakom od njih „curriculum vitae i konačne bio-bibliografije”. Međutim, prema Jelisaveti Subotić ona tu obavezu nije ispunila.

taloga izložbe knjiga i dokumenata povodom Vukovog jubileja 1787–1987. pod nazivom *Vuk i Boka – Boka Vuku*, u Herceg Novom.

Poveći broj radova pokazuje da je u središtu naučnog interesovanja Jelisavete Subotić tematika vezana za njen magistarski rad pod naslovom *Morfološke osobine u jeziku „Kotorskih pisama” Vuka Popovića* i doktorsku disertaciju *Jezik Lazara Tomanovića u njegovim naučnim spisima s kraja XIX vijeka*.

U svojoj magistarskoj tezi Jelisaveta Subotić se bavila jezikom Vuka Popovića, pravoslavnog katihete i predavača u prvoj svjetovnoj Višoj osnovnoj školi u Kotoru, a zatim i u Gimnaziji kotorskoj, koji je sa Vukom Karadžićem intenzivno saradivao bezmalo tri decenije, što potvrđuje i njihova bogata prepiska, koju čini preko sto sačuvanih pisama. Ona se fokusirala na morfološki nivo jezika 36 pisama (autografa) koje je Popović uputio Karadžiću u periodu od 1849. do 1860. U njima se ogleda lokalni govor autorovog rodnog Risna prve polovine 19. vijeka, koji pripada mlađim i progresivnijim štokavskim govorima, pa je i očekivano podudaranje u mnogim crtama s jezikom Vuka Karadžića, a onda i s današnjim književnim jezikom. Naravno, zabilježena su i izvjesna odstupanja, kao što su genitiv množine s nastavkom *-ah* (*Crnogoracah, hrišćanah...*), nastavak *-ma* u dativu, instrumentalu i lokativu množine (*konjma*), duži oblici zamjeničko-pridjevske promjene u pojedinim padežima (*po svijem školama, s velikijem kapama*) i dr. Svi ovi rezultati prezentovani su sistematično i pregledno do najsitnijih pojedinosti.

Jelisaveta Subotić je u svojoj doktorskoj disertaciji detaljno ispitala i iscrpno opisala ortografske, fonetske, morfološke i sintaksičke osobine jezika Lazara Tomanovića, takođe Bokelja, doktora pravnih nauka, poznatog javnog, kulturnog i naučnog poslenika u Crnoj Gori druge polovine 19. i početka 20. vijeka. Subotićeva je težište svog istraživanja stavila na jezik Tomanovićeve istoriografske studije *Petar Drugi Petrović Njegoš kao vladalac*, koja je objavljena 1896. u Državnoj štampariji na Cetinju, a posvećena Knjazu Nikoli Prvom o dvjestogodišnjici dinastije Petrović-Njegoš. Njen cilj je bio da utvrdi koliki je doprinos Lazara Tomanovića stepenu stabilizovanosti književnog jezika vukovsko-daničićevskog tipa na području Crne Gore u navedeno vrijeme. Ispostavilo se da je Lazar Tomanović svojim jezičkim izrazom dao nesumnjivi doprinos jezičkoj stabilizaciji, iako se u njegovim djelima sreću i osobine koje ne odlikuju današnji književni jezik i koje su vremenom potisnute iz upotrebe, kao npr. zamjeničke forme *njeko* i *nješto*, nastavak *-ijema* u dativu, instrumentalu i lokativu množine i nastavak *-ijeh* u genitivu množine zamjeničko-pridjevskih riječi i sl.

Da ništa drugo nije napisala, Jelisaveta Subotić bi i ovim studijama o jezičkom izrazu dvojice znamenitih Bokelja, koji su svojom djelatnošću uticali na razvijanje jezika i stila u onovremenoj Crnoj Gori, zadužila našu nauku

o jeziku. Međutim, ona se i mimo ovih obimnih istraživanja, čiji su pojedini djelovi objavljeni u poznatim lingvističkim časopisima, i iz drugih uglova bavila jezikom Vuka Popovića i Lazara Tomanovića i njihovim doprinosom književnojezičkoj reformi i stabilizaciji. Tako je proučavala grafiju, ortografiju i jezik jednog dotad nepoznatog Popovićevo pisma, zatim morfološke varijante kako neslovenske tako i domaće ribarske leksike u Popovićevom jeziku, iznosila Tomanovićeve poglede na jezičku i pravopisnu praksu u Crnoj Gori krajem 19. vijeka, utvrđivala filološke aspekte njegove polemike sa F(ranom) R(adićem) na stranicama dubrovačkog Slovinca, bavila se njegovom raspravom o Obodsko-cetinjskoj štampariji, u kojoj se dokazuje da je mjesto njenog osnivanja Obod, sa kog je kasnije prenesena na Cetinje, zatim njegovim priložima proučavanju *Gorskog vijenca*, nastojeći da ukaže na nedovoljno prepoznati i priznati Tomanovićevo doprinos njegošologiji itd.

Osim Popovićevo i Tomanovićevo jezičkog izraza, istraživačku pažnju Subotičeve zaokupljao je i književni rad jednog još čuvenijeg Primorca – Stefana Mitrova Ljubiše. Posebno je ispitivala njegovu leksiku, i to onu iz oblasti pomorske geografije, plovidbe i brodarstva, i ukazivala na posebne semantičke vrijednosti pojedinih riječi u njegovom djelu, dovodeći ih u vezu sa narodnom, paštrovskom leksikom. Osim toga, zanimala se u par priloga za Ljubišu kao prvog komentatora *Gorskog vijenca* iz Crne Gore. Dala je i svojevrsan prilog proučavanju njegove biografije, osvjetljavajući na osnovu kotorske arhivske građe njegovo osnovnoškolsko obrazovanje.

S obzirom na sve navedene teme njenog filološkog rada, Subotičeva nije mogla izbjeći da se osvrne i na Vukov rad, bilo iz sopstvenog bilo iz ugla starijih jezičkih proučavalaca, kakav je Veljko Radojević, takođe Bokelj. Osim za Vukov, prije svega leksikografski rad, on se zanimao, kako saznajemo od Jelisavete Subotić, odmah poslije Ljubiše, i za Njegoševo književno djelo, tumačeći vrlo uspješno pojedine stihove *Gorskog vijenca* u sarajevskoj *Bosanskoj vili* 1892. godine i polemišući istovremeno sa komentarima Milana Rešetara.

Pored jezičkog izraza istaknutih pojedinaca iz Crne Gore, njihovih prozaičkih književnih, naučnih i epistolarnih tekstova, Jelisavetu Subotić su interesovali i drugi funkcionalni jezički profili i žanrovi. Tako je analizirala jezik cetinjskih listova *Orlića* i *Crnogorke*, nekih grahovskih dokumenata s kraja 17. vijeka, spjeva *Pjesma kosovskog boja*, kao i Vrčevićevog prepjeva istog itd.

U okviru naučnog opusa Jelisavete Subotić veliki dio čine onomastički prilozi uglavnom iz toponimije ili mikrotoponimije Boke Kotorske, npr. Donjih i Gornjih Ledenica, Risna, Donjih i Gornjih Krivošija, Škaljara, pa i njenog zaleta. Objavljene zbirke mikrotoponima obično sadrže imena dolina, izvora, livada, vrtova, bregova, kamenjara, pašnjaka, strmina i sl. Izrada ovakvih radova

nije moguća bez terenskih istraživanja i saradnje s informatorima iz ispitivanih područja, a nerijetko je prati i ispitivanje arhivske građe. Posebno je istraživala i druge slojeve leksike, što potvrđuju radovi o antroponimiji Grblja, nazivima za stoku, opremu i stočarske proizvode u govoru Krivošija itd. Ovim priložima ona zalazi u još jednu jezičku oblast – dijalektološku, pa im se može pridružiti i rad o fonetizmu prostih brojeva u govoru Boke Kotorske s početka 19. vijeka.

Sve prezentovane činjenice pokazuju da se Jelisaveta Subotić skoro bez izuzetka bavila pitanjima istorije jezika. Rijetki su radovi o savremenim temama. Jedan takav tretira jezik poznatog crnogorskog pisca Mihaila Lalića, i to s leksičke strane, sa strane koja je Subotićevoj, vidjeli smo već, bila veoma inspirativna.

Na kraju, na osnovu svega rečenog, može se zaključiti da je Jelisaveta Subotić svojim naučnim djelom, odnosno interpretacijom i iznošenjem na uvid javnosti mnogih u arhivima zapretenih tekstova, te prikupljanjem i izučavanjem leksike narodnih govora, analizom različitih jezičkih pitanja, učestvovanjem u izradi više kulturnih publikacija, na najuzvišeniji i najsvrsishodniji način iskazala neizmjernu ljubav ne samo prema nauci o jeziku nego i prema svom zavičaju – Boki Kotorskoj, a time i prema Crnoj Gori.

BIBLIOGRAFIJA PROF. DR JELISAVETE SUBOTIĆ

1. *Микројойонимија Доњих и Горњих Леденица (Бока Коџорска)*, Прилози проучавању језика, 7, Нови Сад, 1971, 193–198.

2. *Прилој проучавању микројойонимије Рисна*, Прилози проучавању језика, 8, Нови Сад, 1972, 87–93.

3. *Називи за стоку, опрему и стојарске производе у говору Кривошија*, Прилози проучавању језика, 8, Нови Сад, 1972, 145–160.

4. *Микројойонимија Доњих и Горњих Кривошија (Бока Коџорска)*, Прилози проучавању језика, 9, Нови Сад, 1973, 155–168.

5. *Морфолошке особине у језику „Коџорских њисама”* Вука Појовића, рукопис магистарског рада одбрањеног на Филолошком факултету у Београду 1975. год.

6. *Лексичко-семантичке вриједности неких ријечи Стефана Миширова Љубише*, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, 8, Херцег-Нови, 1976, 177–182.

7. *Насеље Шкаљари (Коџор) са љедииша љојономасљике*, Зборник за филологију и лингвистику, XIX/1, Нови Сад, 1976, 254–258.

8. *Одлике графије, љравојиса и језика у једном нејознаљом љисму Вука Појовића*, Зборник за филологију и лингвистику, XIX/2, Нови Сад, 1976, 61–75.

9. *Ридарска лексика у језику Вука Појовића*, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, 9, Херцег-Нови, 1977, 325–333.

10. *Lekseme iz pomorstva Paštrovića u jeziku Stefana Mitrova Ljubiše*, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, 9, Херцег-Нови, 1977, 335–342.

11. Вук Појовић и књижевнојезичка реформа Вука Караџића у Кошорској основној школи средином XIX вијека, Ковчежић. Прилози и грађа о Доситеју и Вуку, XXIV–XXV, Београд, 1977, 57–70.
12. Прилози биографији Стефана Митрова Љубише, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, 10, Херцег-Нови, 1978, 219–232.
13. Фонетизам неких јосипских држева у јовору Боке Кошорске с јочетика XIX вијека, Зборник за филологију и лингвистику, XXI/1, Нови Сад, 1978, 226–228.
14. Филолошки аспекти једне јолемике Лазара Томановића, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, 11, Херцег-Нови, 1979, 345–354.
15. Један бокелјски проучаваљак језика с краја XIX вијека о Вуковом Српском рјечнику, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, 12, Херцег-Нови, 1980, 243–256.
16. Дијалекатске форме једној тојографској имена са тојографској јодручја Црне Горе и њејове ономајске јаралеле, Втора југословенска ономастика конференција, МАНУ, Скопје, 1980, 359–363.
17. Раде Томов на конаку у Прчу, Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, 2, Котор, 1980, 87–89.
18. О неким филолошким јијањима у Црној Гори с краја XIX вијека, Зборник радова професора и сарадника Наставничког факултета, 5–6, Никшић, 1982, 71–79.
19. Језик Лазара Томановића у њејовим научним сјисима с краја XIX вијека, рукопис докторске дисертације одбрањене на Филозофском факултету у Новом Саду 1982. год.
20. Правилник Друштва „Српске чииаонице” у Херцеј-Новом из 1894. јодигне, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, 13–14, Херцег-Нови, 1982, 421–430.
21. Прилози јознавању микројононимије Рисна, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1983, 24–25.
22. Суфикс -ј у неким мјесним именима Њејошеве Црне Горе, Црногорски говори – резултати досадшњих испитивања и даљи рад на њиховом проучавању, Научни скупови 12, Одјељење умјетности 3, Титоград, ЦАНУ, 1984, 205–209.
23. О Лалићевом језику с лексичке сјране, Зборник радова професора и сарадника Наставничког факултета, 7–8, Никшић, 1984, 51–58.
24. Појледи Лазара Томановића на језичку и јравојисну јраксу у Црној Гори крајем XIX вијека, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, 15–16, Херцег-Нови, 1984, 317–325.
25. Расјрава Л. Томановића о Ободско-цејињској шјамјарији, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, 17, Х. Нови, 1985, 339–350.
26. Лазар Томановић о јохари Доброше у Њејошево вријеме (1848), Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, 3, Котор, 1985, 21–26.
27. Неке сјецифичностии рефлекса јатиа у језику Лазара Томановића, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXVII–XXVIII, Нови Сад, 1985–1986, 761–766.
28. Неке морфолошке особине језика јисама Вука Појовића, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXIX/2, Нови Сад, 1986, 69–95.

29. Прилої њознавању развијка књижевної језика у Црној Гори. Из глагољске проблематике листа „Црнојорка“ (1884–1885), Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXIX/2, Нови Сад, 1986, 97–103.

30. Фонетске особине језика Лазара Томановића, Зборник радова професора и сарадника Наставничког факултета, 9, Никшић, 1986, 57–79.

31. Прилої њознавању антирочонимије Грдља њрема зајисима из XV вијека, Ономатолошки прилози, VIII, Београд, 1987, 51–61.

32. *Maternji jezik tridesetih-pedesetih godina XIX vijeka u školama Kotorskog okruga*, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, 19, Херцег-Нови, 1987, 233–241.

33. Књижевнојезичка и азбучно-њравојсна реформа Вука Сњеф. Карањића, Овдје: часопис за умјетност, културу, науку и друштвена питања, 215, Титоград, 1987, 10–11.

34. Прилози Л. Томановића њумачењу „Горскої вијенца“, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, 20, Херцег-Нови, 1988, 321–322.

35. Из Њејошеве њрејиске с Вуком Карањићем, Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, 4, Котор, 1988, 47–52.

36. Одлике ријечи с деклинацијом у језику њејињскої „Орлића“ (1865–1885), Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXI/1, Нови Сад, 1988, 157–176.

37. Филолошке и друје најомене уз сјјев „Пјесма косовскої доја“ (1861), Научни састанак слависта у Вукове дане, 19/1, Београд, 1989, 59–67.

38. Најомене о језику неких њраховских докумената с краја XVII вијека, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXIII, Нови Сад, 1990, 467–474.

39. Неке морфолошке особине језика у Врчевићевом њрејјеву „Пјесма косовскої доја“ Гаврила Ковачевића, Косовски бој у историји, традицији и стваралаштву Црне Горе: зборник радова с научног скупа одржаног у Титограду, 25. октобар 1989. год. у организацији ЦАНУ, Историјског института СРЦГ и Филозофског факултета у Никшићу, ЦАНУ – Титоград, Стручна књига – Београд, 1990, 269–277.

40. Неколико најомена уз Дучићеве „Примједбе на коменњар Горскої вијенца“ С. М. Љубише, Научни састанак слависта у Вукове дане, 18/2, Београд, 1990/1, 263–269.

41. Дојринос њејошолојији. Александар Младеновић: Књија о Њејошу, Беоњрад – Горњи Милановац, 1989, Овдје: часопис за умјетност, културу, науку и друштвена питања, 22, 257, Титоград, 1990, 12.

42. Неке морфолошке особине језика Лазара Томановића, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXIV, Нови Сад, 1991, 99–113.

43. Михаило Сњевановић: О језику Горскої вијенца, Беоњрад, 1990, Овдје: часопис за умјетност, културу, науку и друштвена питања, 22, 269, Титоград, 1991, 15–16.

44. Неке језичке особине Сарајлијине „Дике црнојорске“ њредсњављене ликом намјесњника Саве свејишеља, Зборник радова професора и сарадника Фило-

зофског факултета: Живот и дјело Симе Милутиновића Сарајлије, 12, Никшић, 1992, 133–138.

45. *Прилої њознавању Љубишиної коменїара „Горскої вијенца”*, Овдје: часопис за умјетност, културу, науку и друштвена питања, 23, 287, Титоград, 1992, 38–39.

46. *Прилози Велка Радојевића ѡумачењу „Горскої вијенца”*, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, 21–22, Херцег-Нови, 1999, 193–204.

Sonja NENEZIĆ

THE SCIENTIFIC ACHIEVEMENT OF JELISAVETA SUBOTIĆ

Summary

The introduction explains the choice of the topic and gives major biographical data of Professor Jelisaveta Subotić. The main part of the paper deals with analysis of her philological and linguistic work, which is not voluminous, due to a relatively short academic career, but which is significant and unavoidable in researching, first of all, the history of the standard language in Montenegro, as well as other linguistic fields. Her bibliography is given as a separate appendix at the end of the paper.

Key words: scientific achievement of Jelisaveta Subotić, history of language, lexis, bibliography